

عدالت زیست محیطی در برنامه ریزی شهری

محمد رضا منعم

دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

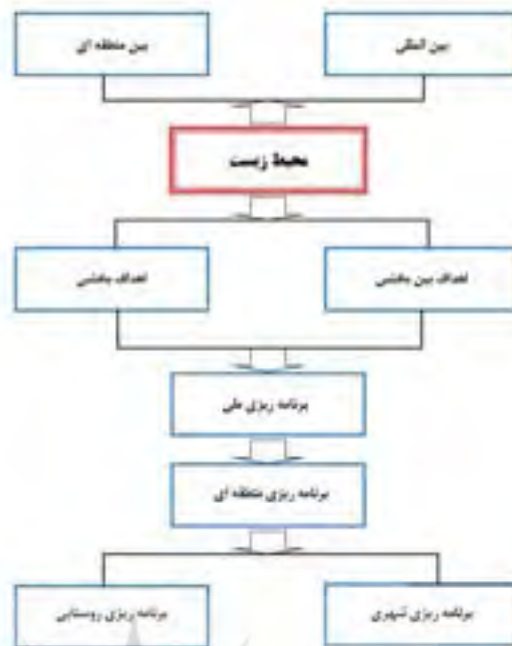
عدالت محیط زیست جنبشی است که در دهه ۸۰ در ایالات متحده برای جلوگیری از مخاطرات زیست محیطی در کلیه سطوح کالبدی، اجتماعی و ساختاری ظهور کرد. این جنبش با داشتن اصول بنیادی و برخورداری از دانش پایه ای توانست تأثیرات موثری در رفع بحران زیست محیطی داشته باشد.

متن زیر برداشتی آزاد از کتاب "Planning and Urban Design Standards" است که توسط انجمن شهرسازان امریکا (APA) منتشر شده است و در ایران قسمتی از آن با

عنوان "تهیه طرح و انواع طرح ها" به چاپ رسیده است. سعی شده است توضیحات تکمیلی از کتب دیگر در جهت استفاده بهینه از نوشتار در متن گنجانده شود.

تعریف محیط زیست

محیط زیست عبارت است از محیطی که فرایند حیات را فرا گرفته و با آن بر هم کنش دارد. محیط زیست، از طبیعت، جوامع انسانی و نیز فضاهایی که با فکر و به دست انسان ساخته شده اند، تشکیل یافته است و کل فضای زیستی کره ی زمین یعنی زیست کره (بیوسفر)، فرا می گیرد. (سلطانی، ۱۳۷۱: ۱)

جایگاه محیط زیست در فرایند برنامه ریزی

برنامه های حفاظت از محیط زیست وقتی می تواند به نحوی ریشه ای بر مشکلات زیست محیطی فائق آید، که از بروز مسائل آینده پیش گیری کند و به عنوان نیرو محرکه ی توسعه ی ملی ، عملکردی موفقیت آمیز داشته باشد، که در سطوح مختلف برنامه ریزی از بدو شروع کار فعالانه در جریان فرایند توسعه قرار گیرد. این امر مهم وقتی عملی خواهد شد که حفاظت از محیط زیست در سیستم برنامه ریزی جایگاه مناسب خود را بیابد. (سلطانی، ۱۳۷۱: ۱) شما می توانید این جایگاه را در نمودار زیر ببینید.

برنامه ریزی شهری

قبل از شروع بحث در مورد ساختار برنامه ریزی و مسائل آن لازم است تعاریفی در این زمینه ذکر گردد:

• برنامه ریزی نوعی تفکر درباره مسائل اجتماعی، اقتصادی تعریف شده است که جهت گیری و آینده نگری به صورت عملی، در روابط اهداف و تصمیمات همه جانبه دارا بوده و به شدت در زمینه خط مشی و برنامه از جامعیت برخوردار باشد. (زیاری، ۱۳۸۳: ۱۹)

• برنامه ریزی شهری به برنامه ریزی با یک عنصر فضایی یا جغرافیایی اشاره دارد که در آن

هدف کلی تمهید یک ساختار فضایی از فعالیت (یا کاربری اراضی) است که به نحوی از شکل موجود بدون برنامه ریزی بهتر است. (هال، ۱۳۸۱: ۵)

• برنامه ریزی شهری با آینده نگری خاصی که در جهت توسعه آینده شهر دارد بایستی با بهره گیری از آمار و اطلاعات و در دست داشتن نبضهای اجتماعی، اقتصادی، و فیزیکی شهر به تجزیه و تحلیل مسائل شهر پرداخته و با بهره گیری از امکانات و یا به حداقل رسانیدن و یا کاهش محدودیت ها، با ارائه طرحی جامع، دقیق و گویا، به پیشنهادات لازم بپردازد. (شبیعه، ۱۳۷۶: ۱۰۳) همانطور که در تعریف بالا مشاهده می نمایید چند کلید واژه در آنها ثابت است و دارای نقش پرنگ تری است که عبارتند از: مسئله آینده نگری و وجود یک

ساختار منسجم و هدفدار. انجمن شهرسازی امریکا در کتاب معروف خود با عنوان "استاندارد های برنامه ریزی و طراحی شهری" در بحث روند تهیه برنامه های شهری می نویسد: روند تهیه برنامه می بایست به مثابه ی چرخه ای مداوم و مستمر تلقی کرد. بین مراحل یا فازهای فرایند برنامه ریزی، روابط متقابلی به چشم می خورد. اطلاعات به دست آمده در هر فاز متاخرتر می تواند از نتیجه یا بازده فاز متقدم تر آگاهی و خبر دهد. در این میان مهم آن است که ماهیت یا تکرار شونده ی برنامه ریزی تشخیص داده شود و چرخه مستمر این امر امکان پذیر گردد.

عدالت زیست محیطی در برنامه ریزی شهری

اصطلاح عدالت زیست محیطی در آخر دهه ۸۰ برای توصیف فلسفه ای که آگاهی زیست محیطی را با تاکید بر برابری قومی و نژادی می آمیزد و بدنبال تغییراتی در رویه های تجاری، دولتی و صنعتی است به کار برده شد .

اصول جنبش عدالت زیست محیطی

تلاش عمده برای تعریف اهداف جنبش (عدالت محیط زیست) در اکتبر ۱۹۹۱ در واشنگتن دی سی و در اولین اجلاس ملی هدایت زیست محیطی مردم رنگین پوست صورت گرفت . ۱۷ اصل از اصول جنبش در حاشیه اجلاس بازتولید شد که در زیر تعدادی از آن ها ذکر می گردد:

• عدالت زیست محیطی بر تقدس زمین (مادر همه منابع)، وحدت اکولوژیکی ،استقلال همه گونه ها و حق عاری بودن از تخریب اکولوژیکی تاکید می کند.

• عدالت زیست محیطی حق استفاده های مسئولانه و متعادل و اخلاقی از زمین و منابع تجدید شونده را در جهت منافع سیاره ای پایدار برای انسان ها و سایر موجودات زنده ، مسلم بر می شمارد.

• عدالت زیست محیطی ، مستلزم حق مشارکت برابر همگان در همه سطوح تصمیم سازی ، شامل ارزیابی نیازها ، برنامه ریزی ، اجرا ، اعمال و ارزیابی است.

• عدالت زیست محیطی به بررسی اقدامات دولتی در بی عدالتی زیست محیطی می پردازد.

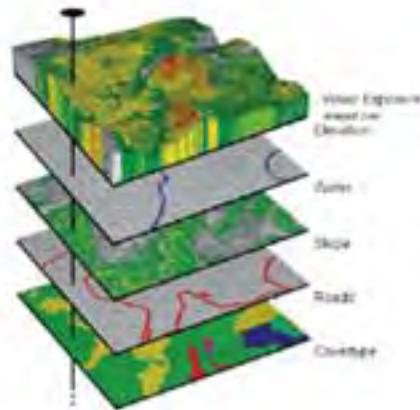
• عدالت زیست محیطی ضرورت خط مشی های اکولوژیکی روستایی و شهری به منظور پاکسازی و بازسازی شهرها و نواحی روستایی را در توازن با طبیعت تصدیق می کند .

• عدالت زیست محیطی همگان را برای آموزش نسل های حاضر و آینده فرا می خواند .چنین آموزشی بر موضوعات زیست محیطی تاکید دارد و مبتنی بر تجربه و احترام به دیدگاه های مختلف است.

• عدالت زیست محیطی نیازمند این است که همه افراد انتخاب های شخصی برای مصرف داشته باشند تا مقدار کوچکی از منابع زمین مصرف شود و نیز تا حد امکان پسمان های کمتری تولید کنند و تصمیمات هوشیارانه ای برای به چالش کشاندن و اولویت بندی مجدد سبک زندگی بگیرند تا سلامت دنیای طبیعی برای نسل های حاضر و آینده تضمین گردد.

کاربرد GIS در تحلیل عدالت زیست محیطی

سیستم اطلاعات جغرافیایی با استفاده از پایگاه داده ها و تهیه نقشه ، برنامه ریزان را قادر به توصیف کمی و جغرافیایی از محل هایی می سازد که جمعیت های محروم در آن جا ممکن است دچار آثار منفی نامتناسب و یا فقدان نسبی مطلوبیت های زیست محیطی باشند این تحلیل می تواند هم برنامه ریزان و

هم گروه های محله ای مشارکتی را کمک کنند تا خودشان به تدبیر خط مشی و راه حل های کاربری زمین بپردازند این کار می تواند چنین تهدید هایی را کم سازد و یا به حداقل برساند .در ادامه لایه های داده ای معمول برای GIS در تحلیل عدالت زیست محیطی را در نمودار زیر مشاهده می نمایید.

منابع:

- جامعه مهندسين مشاور ايران (گروه مترجمين) (۱۳۸۶) تهیه طرح و انواع طرح ها انتشارات معانی، تهران.
- زیاری، کرامت الله (۱۳۸۳) "برنامه ریزی منطقه ای" انتشارات دانشگاه یزد.
- سلطانی، کامیاب (۱۳۷۱) مجموعه مباحث و روش های شهرسازی: محیط زیست مکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- شیعه، اسماعیل (۱۳۷۶) میانی برنامه ریزی شهری انتشارات دانشگاه علم و صنعت تهران.
- هال، پیتر (۱۳۸۱) برنامه ریزی شهری و منطقه ای جلال تبریزی، انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری.